

Դ Ի Տ Ա Կ

Բ Ի Բ Ձ Ա Ն Դ Ե Ա Ն

Դ Ի Ն Դ Ի Ո Յ

Ը Ն Կ Ե Ի Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ը Բ Ը Ա Բ Ո Ւ Ն Ե Ա Յ

1813.

6. 7. 8. 9. 10. Յ Ո Ւ Ն Ա Մ Ա Ր :

Ի Ն Կ Ի Լ Գ Ե Ռ Ռ Ա :

Լեւորս. 29 Նոյեմբեր :

Լւորս Եւրոպայի, (մէ 28էն առ ուր
սուս, մինչև հեռեւէ՛ օրը՝ մեկ սաստիկ
հովիտ փռւեց, որ շատ զեն արկաւ, շատ նա
ւեր քամաքը ձգեց : Ամէն սրադրու
թիւնները կը յիշէն մեծ զենը, որ առ սառ
ուիկ հովը ամսուս 26ին ու 27ին՝ ոգւս
ճառեց :

Ս Ի Կ Ի Լ Ի Ա :

Յոսմիս. 20 Դեկտեմբեր :

Ըս ամսուս չին, յետ կէս դիտբուն մէկ
սաստիկ շարժմը եղաւ, այնչափ որ՝ բնակ
չաց մենք մտաւ վախերնուն մինչև սառաւոտ
արեւուն կեցան, կռակածէլով չըլլայ թէ
շարժը նորէն կրկնովի՝ բայց նորէն քանի
չեղաւ : Կրկնայ թէ առ սաստիկ շարժին

ցնցումը հեռու չիդնաց, որովհետև իրեն
մաս եղած քաղաքները բանտը չըզայնին : Եւ
առ սաստիկ շարժին ցնցումը թէ պէտև շատ
էր, բայց սոննեկին փաստը չիտոճաւ : Ոչ
քաղքին մէջ, և ոչ գեղերը :

Փ Ր Ա Ն Ս Ա :

Փարէլ. 16 Դեկտեմբեր :

29 Երրորդ Պաւլեդ գին մեծ Բանակին :

Մուտեղաքն 3 Դեկտեմբերի. 1812 :

Սինչև նոյեմբերի 6, հաւանքը խնտ
աղէկ պնաց, և բոլոր բանակը յաջողութե
առաջ կերթար : Ամսուս չին մեկ սաստիկ
ցուրտը ոկաւ, առ օրէն ոկսեալ ամսին
գիշեր հարեւրաւոր ձի կը մեռնէր բանա
կին մէջ : Երբոր Չմալեմը հասանք, նայե
լանք որ շատ ձիաւոր զօրքերու՝ ու թոփ
և ձիախանէ քաղալ ձիեր սաստկերն :

ՎՅԸ.

Վօլնիայի եղած մոսկովի բանակը շուտով տակ գիմնացնիս կեցերէր։ Կայսրը որ Զմռէնոց էր՝ երբոր իմացաւ ամուռն ցին աս փոփոխութիւնները, մտնած ու մահաբերեց՝ թէ թշնամին աս միջոցիս մէջ ի՞նչ բան կըրնայ ընել։ Հառ դժուարին երեւցաւ իրեն այսպիսի ցուրտ եղանակի մէջ ճամբայ իշխալը։ Բայց աս նոր վիճակը զինքը հարկադրեց։ Ինքը կըյուսար որ Մինոք քաղաքը, կի՛հիւ որ չէ՝ Պէրէզլինա համնի յառաջ բան զթշնամին։ 13ին ելաւ Զմռէնոցէն, 16ին՝ գիշերը Բաաշնօին անցուց։ 7ին սկսած ցուրտը, ամուռն 14էն, 15էն, մինչև 16ը անանկ սաստկացաւ որ, ջերմաչափ գործիքը՝ (որ ներգործական ջերմութիւն թէ և ցրտութիւն չափը ու աստիճանը կըցցնէ,) 16 ու 18 աստիճան վար իջաւ բան զան աստիճանը՝ որ կըստուցնէ։ Ճամբաները բովանդակ սառ կըտրեցաւ։ Ճիւղորդըքերուն ձիերը, թօփ բաշօղ ձիերը, տա հա ուրիշ բանակի մէջ եղած ձիերը, ամմէն գիշեր կըստակէին, չէ թէ հարկաւոր էր հապա հաղարաւոր։ մինչև Ֆրանսայու ու նէմցեստանու ձիերնալ կըստակէին։ Երեսուն հաղար ձիէն աւելի կորսուեցաւ մէկ բանի օրուն մէջ։ Բոլոր ձիաւոր զօրքը ոտքով կը բալէր։ Թօփերնիս և ամմէն բեռնեւորնիս առանց ձիու և առանց առաւալի մնացին։ որով հարկագրեցանք՝ որ խելով թօփ, թիւֆէնի, պարուդ ու ուտելու բաներնիս հոն թողուինք։ և շանալ ցրուցան եղաւ։

Ան բանակը՝ որ 6ին ուրախ զոճարթ ու կըտրիճ կեցերէր, 14ին շատ տարբեր կերեւար։ առանց ձիաւորի, առանց թօփի, առանց իրեն հարկաւոր եղած բաներու։ Առանց ձիաւորի չէինք կըրնար և ո՛չ կէս միլ տեղ երթալ՝ լրտեսուի ընելու։ Առանց թօփի չէինք կըրնար մէկ տեղով հաստատուն կենալ ու ծեծկրկն առանց վտանգի։ պէտք էր որ ետ ետ երթայինք։ ու՛ր զի չհարկադրինք պատերազմելու։ վն զի հարկաւորաց պակսութիւն կարգէր մեզի աս բաղձանքս։ և անանկ տեղով դիւրով պէտք էր ձեռք ձգէինք՝ որ թշնամին զմեզ չիպաշարէ։ և այս՝ առանց ձիաւորի, որ ճամբաները լրտեսելով՝ ամմէն խուժք մէկ տեղ միացնէ։

Աս ամմէն դժուարութիւնները ան սարսափելի ցրտուն հետ միանալով, անհա-

ճոյ ըրաւ մեզի մեր դէրքը։ Եւ ան մարդիկները՝ որոնց չէր տոճած բնութիւն ան ուժը ան կարողութիւն, որով կարենային յաղթել այնպիսի փոփոխական վիճակի և բախտի, շատ տկարացան ու ընկան։ իրենց առջի ուրախութիւնը և զուարթութիւնը կորսնցուցին։ ուրիշ բան չէին կըրնար մտածել ու երեւակայել, բայց եթէ թըշնամաւութիւն ու դժբաղդուն։ Իսկ ան մարդիկները՝ որոնց բնութիւն տոճէրէր կարողութիւն ամմէն բանի յաղթելու, պահեցին իրենց զոճարթութիւնը ու սովորական կերպը։ որով մէկ նոր փառաւորութիւն ստացան՝ յաղթելով թշնամութեց։

Թշնամին՝ որ ճամբաներուն վրայ կտեսնար նշանը՝ աս զարհուրելի թշնամութեւն որ պատերէր Ֆրանսայի զօրքը, ուղեց աս կից իրեն մէկ օգուտով հանել։ կըստէր մեր զօրքերուն խուժքերը՝ իրեն խաղախ զօրքերովը։ որոնք անապատի մէջ բնակող առատներունպէս ամմէն բան կըյաւ փըշտակէին։ Աս անապատն ձիաւորները՝ որ աղաղակ փրցնէին ուրիշ բան չէն գիտեր, մեզի զարհուրելիմը երեւցան, աս պաշտպաններուն օգնութիւնը։ Բայց թշնամին զըջացաւ իրեն ըրածին վրայ։ վտանգի փոխարքայն՝ որ առջնին ճակատերէր՝ ցրուեց զիրենք ու շատ մարդ ջարդեց։

Եւլինիսի Տուգան, որ 3 հաղար վերջապահ զօրքով բանակին ետեւէն կուգար, երկինք հանեց Զմռէնոցին պատուարնէրը հիւարները։ Արկիայ պաշարվեցաւ թըշնամինէն՝ ու գէշ գիշերի մէջ ընկաւ, բայց անանկ մէկ բաշնութիւն պատուեց գուրտ ելաւ՝ որ զինքը մէկ հատիկ ըրաւ։ ու բոլոր ան օրը որ էր ամուռն 18, հեռու բռնեց իրմէ թշնամին, ու կատարեալ ետքեց։ ան գիշերը գէտ ի՛նք կողմը զարկաւ դնաց՝ Պօսիսգէնէն անցաւ, և այսպիսով թշնամայն միտքը դրածը՝ ունայնացոյց։ Ամուռն 19ին՝ բոլոր բանակը Պօսիսգէնէն Օւցա անցաւ։ մոսկովի զօրքը հոգնած ըլլալով, ու շատ մարդ կորսնցնելէն ետեւ, ալ դադրեցաւ ետեւ ընալէն։

Վօլնիայի զօրքը 16էն սկսեալ Մինոք քաղաքին վրէժացերէր, ու անկից Պօսիսովի վրան կերթար։ Տօմարովքի ձէնեռալը՝ 3 հաղար մարդով Պօսիսովի կամուրջին գլուխը կըպաշտպանէր։ 23ին հարկադրեցաւ որ թողու՝ ու ետ բաշնէի։ Ան ա-

տե

տինը Թշնամին Պէճեղինան անցաւ, Պօս-
տին վրայ սկսաւ երթալ : Լամպեդիկին
գունդը առջևէն կերթար : Երկրորդ գուն-
դը՝ որ էր Ռէճճիօյին Տուգային տակը՝
Պօսէրէին ըսած քաղաքն էր, իրեն հրաման
դնաց որ դէպ 'ի Պօսիսով երթայ՝ որ զօր-
քերուն Պէճեղինային անցքը ապահովեն :

24ին Ռէճճիօյին Տուգան Լամպեդիկին
գունդին հանդիպեցաւ, Պօսիսովէն Գմիլ
հետեւ : Վրան յարձակեցաւ, խորտակեց
զերէնք : 2 հազար դերի բռնեց, 6 Թօփ
առաւ, 5 հարկւր ալ Վօլնիայի զօրքերուն՝
բեռներու առապաները առաւ, ու Թշնա-
մին դէպ 'ի Պէճեղինայի ալ կողմի գետեղ-
րը քնեց : Պօսէրէիմ ճէնէնալը՝ իր չորրորդ
Քօռնացցիէնի գունդովը մենծ քաջութիւն
Թշնամին դէմ կեցաւ : Թշնամին ուրիշ
փախելու ճար չկիրցաւ գտնալ, բայց եթէ
կամուրջը պրկելով, որ 3 հարկւր կանգուն
մեծութիւն ունէր : Ստիպեց Թշնամին բոլոր
Պէճեղինայի ճամբաները զապի կընէր .
աս գետը որ 40 կանգուն լայնութիւն ունի,
բովանդակ սառ կըտրէրէր : Եւ ծայրերը
3 հարկւր կանգուն երկայնութիւն տեղ ճա-
հիճներով կէօքերով լեցուն էր որ շատ
գետար է անցնիլը :

Թշնամոյն ճէնէնալը՝ գետին չորս բե-
րանը մէյմէկ գունդ կեցուցեր էր, ուստի
որ կռիարծէր Թէ Փրանսղի զօրքը պիտոր
անցնի : 26ին առաւօտեան դէմ Նաբօլէն
ըն, յետ պէսպէս շարժմունքներով Թշնա-
մին խաղցնելու, Սքուտցիանքանի գեղին վր-
ջնաց, ահամայ Թշնամին երկուք բաժնելով
ու իր առջևը շուտիք երկու կամուրջ ձգել
տոնաւ : Ռէճճիօյին Տուգան շուտով անցաւ,
ու Թշնամոյն ետևէն ընկաւ շտապութեամբ,
կերպ միշտ ետ քշելով : Թշնամին Պօսիս-
ովի կամուրջին գլուխը քաշուեցաւ : Լէ-
կոսնա օֆֆիլիալը՝ որ շատ արգիւնաւոր
անձմունք, ծանր վերաւորվեցաւ, բայց
վտանգաւոր չէր : 26ին ու 27ին, բաւ-
զօրքը գետը անցաւ :

Պէլլունիոյն Տուգան՝ որ ցերսորդ գուն-
դին վրայ էր, հրաման դացեր էր իրեն որ
Ռէճճիօյին Տուգային ետևէն երթայ իբրեւ
վերջապահ գունդ, միանգամայն Տուգայի
եղած մոսկովին զօրքը հետեւ բռնէ, որ
ետևեալն ընկերէր : աս գունդին ետևէն
ալ Փառգունիոյն հաստեածը կերթար : 27ին
կէս օրը, Պէլլունիոյն Տուգան երկու հատ

ոճածով Սքուտցիանքային կամուրջը հա-
սաւ :

Փառգունիոյն հաստեածը գիշերանց Պօ-
սիսով դնաց : Աս հաստեածին մէկ խումբ
նալ որ իբրեւ վերջապահ գունդ մնէր, միան-
գամայն և կամուրջները էրէլը իրեն յանձ-
նած էր, գիշերանց սահաթը 7ին ճամբայ
ելաւ, ու իրմէ շտապութեամբ ելած խմբին
ճամբան բռնեց, բայց զանոնք չխտաւ,
Թէպէտեւ շատ միտուեց, բայց պօքը ելաւ :
Եւ աս իրենց մենծ անհանգստութիւն եղաւ :
Յետոյ ասպի իմացանք որ՝ առջի խումբը
որ սահաթը չին ճամբայ էլէրէր, 1 սա-
հաթէն ճամբան մուրերէր, դէպ 'ի ձախ
կողմը երթալու տեղ՝ ալ կողմը դացերէր : ու
աս ծուռ ճամբով 2 կմ 3 միլ առաջ դացեր
է : Եւ ասանկ մոլթ ու ցուրտ ատեն՝ Թըշ-
նամոյն զօրքը Փրանսղի զօրք կարծելով,
անոնց կրակին մէջ ընկեր է : Եւ այսպէս
պաշարվելով՝ հարկաւորանքս կորոված կըլ-
լայ : Աս ճամբուն սխալիլը՝ մեզի աս միա-
սը տոնաւ որ 2 հազար հետեակ զօրք, 300
ձի, ու 3 կտոր Թօփ կորանցուցինք : Ասանկ
ձայնմալ ելաւ Թէ խումբերուն ճէնէնա-
լը մէյմէկ չէր, ինքը զապ դացերէր : 28ին
առաւօտը բոլոր զօրքը գետը անցաւ, և
Պէլլունիոյն Տուգան կամուրջին գլուխը
կեցած ձախդին՝ պահպանութիւն կընէր :
Ռէճճիօյին Տուգան, անոր ետևէն բոլոր
զօրքը գետին ալ դին էին :

Երբոր Պօսիսով պարպրկեցաւ, Տուգան
ու Վօլնիայի մոսկովի զօրքերը միացան .
ու խորհուրդ ըրին որ 28 ին զարնելին .
Երբոր լուսնեցաւ, Ռէճճիօյին Տուգան
կայսեր խապար խըրկեց Թէ մոսկովներուն
հետ զարնելեցայ : Այս սահաթէն՝ Պէլ-
լունիոյն Տուգանալ որ գետին ձախ գին
էր՝ զարնելեցաւ : Աս ծեծս խիստ սար-
սափելի էր . առաջ դառ ուղեց Թշնամին
չտան փախիլ : բայց Տուգան ճէնէնա-
լը որ Քօռնացցիէններուն ճերորդ գուն-
դին հրամայօյնէր, հրամայեց իր ձիաւոր-
ներուն որ ծեծկըլին, ան միջոյն՝ որ
Վիսգօլա ըսած գունդը անտառիմը մէջ
զբաղած էր ու ետևէ էր որ Թշնամին եր-
կուք բաժնէ, ինչպէս որ յաջողեցաւ, ու
զԹշնամին ջարդեց ու ցրուեց : Աս քաջ
Քօռնացցիէնները՝ 6 պղաղ գունդ հե-
տևակ չօրքերուն, ու ան ձիաւորները՝ որ
Թշնամոյն օգնութիւն կուգայինկոր ջարդե-
ցին :

ցին • 6 հազար դերի, 2 դրօշակ, ու 6 կտոր թօփ ալ ձեռնիս ընկաւ: Պէլլունօին Տուգանաւ աղէկ ծեծկըվեցաւ, 6 հարիւր դերի ալ ինքը բռնեց:

Պէտեղինային ծեծին՝ Վօլինիայի զօրքը շատ բան կրեց: Ռէճճիօյին Տուգան թիւ ֆէնիկի դուռնիով վերքմը առաւ կուշտին կողմը, բայց վտանգաւոր չէ:

Հետեւեալ օրը՝ որ էր 29, այնպէս ձէն կին մէյտանը մնացինք: Երկու ճամբայ ունէինք մեզի ընտրելու, մէկը Մինսքի, մէկնալ Վիլնայի: Մինսքին ճամբան անտառիմը մէջէն կանցնի, ու պէսպէս ճահիճներու մէջէն, ուստի այսպիսի տեղերէն զօրքը լինչ ուտելու բան պիտոր գըտնար իրեն: Իսկ Վիլնայի ճամբան լը հապառակն՝ չէն քաղաքներու մէջէն կանցնի: Աս զօրքը՝ որ 50 օր ճամբայ ընելով հոգնած էր, ու առանց ձիաւորի ու առանց պաշարի մնացեր էր, ետեւէն քաղաքներով իր հիւանդները ու վերաւորները, պէտք էր որ իր շտեմարանները մաղաղաները հասնէր:

Բոլոր վերաւորած օֆֆիցիալները ու սօլտադները, ամեն ղեկորները ուն կարասիքը՝ աղբըրելը էն, Վիլնա խըրկըվեցաւ:

Այս ամիստուութեց մէջ, կայսրը միշտ թիկնապահ գունդին, ու ան ձիաւորներուն՝ որոնց իսգրիայի Տուգան կը հրամայէր, ու հետեւակ զօրքին՝ որոնց Տանցի քային Տուգան կը հրամայէր, մէջէն կերթար: ու շատ դոճ եղաւ իրենց պահպանութեք վրայ: որ միշտ պատրաստ էին երթալու՝ ուր տեղ որ պարագաները կը պահանջէին:

Նէվբադէլ փրինցիֆէն մեծ Մարէշիալը, առաջին ղեկակիրը՝ սիլեհտարը, ու ամեն պատերազմի Օգնականները, ու ամեն Օֆֆիցիալները կայսերական տան, միշտ Նաբօլէոնին հետն էին:

19 ին:

Նաբօլէոն կայսրը երեկ՝ դիւերոնանսա համը 11 ու կիսուն փարէզ հասաւ:

30 ին:

Կըպտամըվի՝ թէ անցած տարին 13 հոգի ֆրանսայի տերութե մէջ՝ հարիւր տարին անցած էին: Բայց ի 44 մեռած հոգւոյ՝ որոնք սորված՝ դիտուն՝ արհեստաւորներ էին, 9 հոգիալ եղան որոնք անցան 80 տարին • 13 հոգի՝ որոնք անցան 70 տարին • ու 14 հոգիալ՝ որոնք անցան 60 տարին:

Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

Նորախալ դրեանց՝ որ ի վէնէտիկ,

ի վանս Բէն Դադարոս:

Իմամուտութի չորից վերջնոց: Յօրինուած է Մկրտիչ վարդապետի Աւգերեան, յաշակերտութե մեծին Մխիթարայ Աբբայ հօր: ի խնդրոյ Պարոն Աթանասի Մաղլեմեան ի մեծն Պօլնա՝ Տպագրեալ յամին 1810 • ռմծթ:

Բանաստեղծութի չորս ետքերնուս վրայ: Ընդ է Մկրտիչ վրդպետի Մխիթարեան՝ Աւգերեանց: Դրաբառէն ետեւ աշխարհաբառ ուսմիօրէն գրած՝ ամեն մարդու պէտքը պաշտելու համար, և դպրատան սղոց՝ Բաղդատութե վարժելու ի գրոց լեզու: Վէնէտիկու տիպ՝ յամի Տն • 1810 • և հայոց թոռին • ռմծթ: Աբբային վանքը՝ սբ Դադար:

Քրիստոնէական Վարդապետուի: Ոտաշուորէլ տու հեշտին մտառութի համբալից, ևս առաւել մանկանց դպրատան Լուսաւորչի: ի է Մկրտիչ վրդպէ Աւգերեան՝ յաշակերտութե Մխիթարայ Մեծի Աբբայի: ի խնդրոյ Պարոն Մխիթարայ ծաղիկեան ի մեծն Պօլնա • Տպագրեալ յամին 1810 • ռմծթ:

Խորանձան Պատմութե Հայոց: Յօրեւեալ ի Հայր Մկրտիչ վրդպետ Չամչեանց: Արդեամբք Պարոն Մխիթարայ ծաղիկեանց: Յամի Տն, 1811 • ի թոռնին հայոց, ռմի:

Կելլարի Թէվարիս, Հայ միլէթինէ տայիւր հիքեայէլէրիլէ տօնանմիլ: Չամչեան Հայր Մկրտիչ վարդապետին Լալրէթի իլէ: Ճաղիկեան հիւրմէթիլ Պարոն Մխիթարայ հարձիլ իլէ: Սէնէ, 1812 • ռմիլ: Վէնէտիկ Ընհրնտէ • Մխիթար Աբբանըն Մանասթըրընտա:

Աս գործքո՝ որ է պատմութի հիմնական ատենիս, տամըհինկ օրը մէյը կըլուպիլ, ԻՎԵՆԵՏԻԿ ԻՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ: